

Мырзакматова М.О.

ОИӨК «Кыргыз эл аралык университети»

Мырзакматова М.О.

УНПК «Международный университет Кыргызстана»

Myrzakmatova M.O.

ERPC «International University of Kyrgyzstan»

ТАРЫХИЙ СӨЗДӨР ЖАНА ЭСКИРГЕН СӨЗДӨРДҮН АЗЫРКЫ МААНИСИ

СМЫСЛОВОЕ ЗНАЧЕНИЕ ИСТОРИЧЕСКИХ И УСТАРЕВШИХ СЛОВ

THE MAIN MEANINGS OF HISTORICAL AND ANTIQUATED WORDS

Аннотациясы: Бул макалада тарыхий жана эски кептердин заманбап мааниси берилет. Тарыхий кептердин лексикалык маанилери сакталгандыгы айтылат.

Негизги кептер: Учурдагы абалы, натыйжалуулук, жогорку билим, билимди экспорттоо.

Анотация: В статье рассматриваются исторические и устаревшие значения слов. Так же говорится о сохранении лексических значений в исторических словах.

Ключевые слова: Современное состояние, эффективность, высшее образование, экспорт образования.

Abstract: This article deals with the meaning of historic and antiquated words. It also regards about keeping the lexical meanings in historical words.

Keywords: Modern state, efficiency, higher education, export of education.

Илим менен билимге

Көпүрө – тил,

Көкөлөткөн адамды тили деп бил

(Жусуп Баласагын)

Кыргыз тили – Кыргыз Республикасынын түпкүлүктүү калкынын тили. Кыргыз тили – маданий байлыктарды түзгөн жана бизге жеткирген байыркы түрк тилдеринин бири. Албетте кыргыз тили чакан элди тейлейт. Бирок бул тилде дүйнөнү дүңгүрөткөн эпикалык чыгармалар, ааламды тамшанткан дастандар жаралып отурбайбы! Кыргыз тили – кыргыз элинин түбөлүктүү түгөнгүс байлыгы. Ал эми байлыкты барктабасаң кор болот, сактабасаң жок болот. Аздектеп, акыл – эс менен пайдаланбасаң чачылып – төгүлүп, ар кимге жем болот. Ошондуктан тилибиздин, улуугун, сулуулугун коргоп, анын жашашына ачыгыраак айтканда эгемендүү Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик тили катары жашашына кам көрүшүбүз керек. Тилдин тагдыры – элдин

тагдыры эмеспи. Кандай эл өз тагдырына кайдыр карайт.

Кыргыз тилинде таамай сүйлөп, так жазуу ар бир кыргыздын милдети эмеспи. Ошол так, таамай сүйлөй билүү өзүнчө бир маданияттуулук тура, өзгөчө бир өнөр тура. Уккулуктуу кылып, көркөмдөп сүйлөш үчүн сөз байлык кенен болууга тийиш. Адамдын сөз байлыгын өстүрүү да оңой – олтоң эмес.

Ал эми тили орусча чыгып, орус тилин экинчи эне тили катары кабыл алып калган катмар үчүн, сөздүк составды байытуу абдан татаал нерсе. Күнүмдүк турмуш, жашоого тийиштүү эң жөнөкөй сөздөр менен пикирлешүүгө даремети жетпеген студенттер же жаштар окутуучулар тарабынан ар кандай жардамга муктаж. Демек студенттердин сөз байлыгын байытуу максатында лексика бөлүмүнө көбүрөөк көңүл буруу зарыл деп ойлойбуз. Бул үчүн биринчи иретте лексика деген сөздүн өзүн түшүндүрөбүз.

Лексика – бул тилдин сөздүк составы. Ал эми сөздүк состав тилдеги сөздөрдүн жыйындысы. Тилдеги сөздөрдүн жыйындысын маанисине карап бир нече топко бөлөбүз. Ошол топтун ичинен биз историзмдерге жана архаизмдерге токтололу деп турабыз. Анын себеби мектепти орус тилинде бүткөн студенттер үчүн ушул темаларды өздөштүрүү оорчулукту туудураарын сабак учурунда байкап жүрөбүз. Ал гана эмес нукура кыргыз тилинде таза сүйлөй билген адам да кээ бир эски сөздөрдүн түпкү маанисин ачып бере албай калган учурлар болот.

Ошондуктан архаизмдер менен историзмдерди студенттерге кандайдыр бир деңгээлде жеткире түшүндүрүү үчүн ар түрдү ыкмаларды пайдаланып көрдүк. Ошол тажрыйбадан кийинки ойлорду талкууга салып турабыз.

1. Лекция түрүндө сабак жүргүзүп көрдүк. Бул учурда студенттер негизинен историзм, архаизмдердин аныктамасын кайталап айтуу менен чектелди.

2. Жекече иштөө үчүн үй тапшырмасы катары белгилүү акын-жазычуулардын чыгармаларын окутуп, андагы историзм, архаизмдер менен иштешип көрдүк.

Жыйынтыгы, мыкты студенттер бир нече сөз таап ага талдоо жүргүзүп, өз ойлорун айтуу менен чектелишет. Ал эми жалкоо студенттин көрсөтүлгөн адабияттарды издөөгө да убактысы болбойт.

3. Жогорудагы көрсөтүлгөн себептердин негизинде сабак өтүү методикасын азыркы талапка жакындаштырып көрдүк. Мисалы: семинардык сабактар, дебаттар сыяктуу активдүү сабактарды практикалаштыруу. Ушул деңгээлдеги бир сабактын жүрүшүн талкууга коелу.

Биринчи сабакта зат атооч темасына байланыштырып “К.К Юдахин ким болгон” деген теманы өздөштүрдүк. Анан 20-30 – жылдардагы акын-жазуучулардын чыгармаларын ар бир студентке даяр түрүндө бердик: К. Тыныстанов, С. Карачев, А.Токомбаев, К. Баялиновду. Анан “Аалам аралаган өмүрлөр” аттуу (10м.) документалдуу видеотасманы көрдүк. Мындан кийин студенттер менен чогуу план, суроолорду түздүк.

1. Сөз түйүнүн чечкен сөзмөр Юдахин.

2. Кыргыз жерин кылдат сүйгөн улуу ин-

сан К.К.Юдахин.

3.Сабаттулук – сары алтын,
Салымы зор – Касым ага.

4. Акын агам Аалы, эски сөздү жаңырты,
эбин таап ыр жазат.

5. Тарыхың так болсо, айткан сөзүң таамай
болот.

6. Алгачкы журналист, акын, коомдук
ишмер С. Караев.

7. ”Эрин – Тоо” газетасынын биринчи
номери. С. Карачевдин “Эркин-Тоого” деген ыры.

8. Кара сөздү кынаптап калыпка салган
агабыз.

9. Өтсө дагы өздөрү

Өчпөс изин калтырган.

10. Кең ааламды кемитпеген кемеңгер
таланттар.

Тапшырма:

1. Колунардагы турган даяр чыгармаларды
окугула.

2. Ал чыгарманын автору жөнүндө маа-
лымат бергиле.

3. Өзүңөр окуган чыгарманын маанисин,
маңызын түшүндүргүлө.

4. Көргөн видеотасманы талкуулагыла.
Режиссеру ким? Кайсыл мезгилде тартылган?
Кимдер жөнүндө? Эсиңерде калган ыр сапта-
рын жазгыла.

5. Өзүңөр окуган чыгармалардан архаи-
зм, историзмдерди таап, ал сөздөр менен өз
алдыңарча иштегиле.

Мисалы мындай тартипте:

а) Сандагач – бул сөз архаизмге кирет.
Мааниси эскирип колдонуудан чыгып калган.
Өзүнүн ордун жаңы (булбул) деген сөзгө бо-
шотуп берген.

б) Ушул сөзгө көркөмдөп сүйлөм түзгүлө,
ыр саптарын жазгыла, чакан этюд, аңеме, ба-
яндама жазып көргүлө.

Багыма конуп сандыгач

Санаага мени салбагын

Сагынып турам сүйүмдүү

Сайрасаң келет ыйлагым.

(окутуучу)

Мына ушундай коллективдүү өтүлгөн са-
бактан кийин экинчи сабакка студенттердин
дээрлик бардыгы өз алдынча даярдык менен
келишти. План боюнча сонун, көркөм ыр сап-
тарына чейин жазып жиберешкени эң кызык

болду. Демек ар бир студент көмүскөдө көрүнбөй жаткан жөндөмүүлүктөрүн ачып берүүгө аракеттенишкен. Анын баарын баштан-аяк кайталап берүүнүн зарылчылыгы жок чыгар. Ошондуктан кээ бир өзгөчө аткарылган тапшырмалардан мисал келтирели.

20-30 жылдардагы чыгармалардан алынган архаизмдер: жез билек – жылкыга тийштүү сөз, анын бутунун узундугу

жубар – таза, тунук
заң – жамандык, бузукулук
зээр, зар, далилде – алтын
инжуу – бермет.

Дал ушундай эскирген сөздөрдөн 30дан 50гө чейин таап анын жаңы түшүнүгүн беришкен. Бул тапшырманы аткарууда К.К.Юдахиндин сөздүгүн колдонгону айдан ачык көрүнүп турат. Ошол сөздүктү пайдалангыла деп көрсөтмө бербей эле, ал адам тууралуу план түзгөнүбүз жетиштүү болгон туура. Адилет Бакиев аттуу студент (мектепти орус тилинде бүткөн) инжуу, жубар, дилде деген эски сөздөрдү пайдаланып мындай ыр саптарын жазган.

Кыргызымдын кыздары
Инжуудан шуру тагынган
Ийнелик белдүү кыздарым
Ойлонбой жүргөн кезимде
Ойготту сезим кылдарын.
Тиштеринер жубардай
Түбөлүк келет ырдагым.
Тизгинин тартпа сүйүүмдүн

Дилдедей кыргыз кыздарым.

Ушундай жандуу сабактардан кийинки биздин оюбуз.

1. Окутуучунун өзгөчө ыкмасы, бөтөнчө даярдыгы зарыл экен.

2. Ар бир темага ылайык видеотасмаларды жаздыруу керек.

3. Мындай активдүү сабактарда студенттин иштөө жөндөмдүүлүгү өсөт, ой-жүгүртүү жөндөмдүүлүгү өсөт, аудитория жапырт иштейт.

4. Эски сөздөр, тарыхый сөздөр аркылуу кыргыз элинин өткөн турмушун салт-санаасын, жоокерлигин, таанып билет.

5. Акын-жазуучулардын чыгармаларын өздөштүрүп, кыргыз элинин маданий казынасы менен таанышат.

6. Жогоруда көрсөтүлгөндөй кээ бир студенттер өз талантын ачып берет.

Демек бир эле сабакта ушул жетишкендиктер болсо, анда ал сабак аздыр – көптүр максатына жетмек деп ойлойбуз.

Адабияттар.

1. Ахматов Т., Мукамбаев Ж. Азыркы кыргыз тили. Фонетика, лексика. Ф., Мектеп, 1978
2. Карасаев Х. К. Кыргыз тилинин орфографиялык сөздүгү. Ф., Мектеп, 1996
3. Орузбаева Б. О. Кыргыз тилинин жалпы элдик негизи жөнүндө. Ф., Илим, 1985
4. Юнусалиев Б. М. Тандалган эмгектер. Ф., Илим, 1985

